

АНАЧА ИЗ ТАМНОГ ВИЛАЈЕТА

Уз прву свеску Етимолошког речника српског језика

Намјера овог прилога више је да се скрене пажња на један изузетно значајан лексикографски подухват, које се остварује далеко од очију шире културне јавности, неголи да се баци трачак свјетла на тамно поријекло једне једине ријечи. Наиме, у издању Српске академије наука и уметности, појавила се 2003. године прва свеска Етимолошког речника српског језика, као плод двадесетогодишњих систематских припрема. Иницијатор и дугогодишњи руководиоца овог пројекта био је академик Павле Ивић, који, нажалост, није дочекао појаву његовог почетног остварења. Прву свеску рјечника, у којој су обрађене све одреднице са почетним словом *а*, израдио је стручни тим из Етимолошког одсека Института за српски језик САНУ са Александром Ломом на челу.

Поред основног циља овог рјечника — утврђивање поријекла ријечи у нашем језику, аутори су се прихватили и амбициозног задатка да обраде не само лексички фонд књижевног језика него да израде и „збирни речник српских дијалеката“. То је пројекат који одавно недостаје нашој националној култури и науци. И баш на самом старту, аутори, претежно слависти, вјероватно су се сукобили са највећом тешкоћом јер огромна већина наших ријечи са почетним словом *а* потиче из разних несловенских језика, као и од опонашања звукова из природе и од мање или више артикулисаних узвика. Изгледа да су они успјешно пребродили ту препреку. У остваривању постављених циљева држали су се реалистичног става: објаснити оно што се може, представити оно чиме се располаже и избјегавати насилна етимологизирања. У погледу утврђивања поријекла, одреднице су разврстане у три категорије: ријечи чије је исходиште неспорно, затим оне за које се са доста вјероватноће оно може одгонетнути и, на концу, оне чије је поријекло нејасно. Па и за такве ријечи дато је што је било могуће више података да би се створило полазиште у даљем трагању за њи-

ховим исходиштем: навођено је мјесто и вријеме њихове потврде, као и њихово значење. Прецизним и концизним излагањем иначе сложеног садржаја аутори су успјели да у кратким рјечничким чланцима изнесу велик број података о појединим одредницама, а успјела типизирана графичка реализација текста омогућује његову лагану прегледност. Једино меки повез свеске, свакако условљен финансијским разлозима, неће обезбиједити материјалну трајност књиге какву претпоставља њен карактер.

Једна од ријечи чије је поријекло означено као нејасно је назив *анача/ањача*, којом се у народној пчеларској лексици означава друштво које се ројило, које је дало један или више ројева у истој вегетацијској сезони. У патријархалном пчеларству, када су пчеле размножаване природним ројењем, разликовање таквог матичног пчелињег друштва од осталих друштава имало је своје оправдање па је и именовано великим бројем истозначних или блискозначних назива. Наиме, мед и восак су добијани већином јесењим „убијањем“ доброг дијела пчелињих друштава, а мањи дио је зазимљиван за расплод у наредној години. И Вук је у свом рјечнику забиљежио два назива за друштво које је остављено да презими ради ројења — *џријесјед* и *џријесад*. Низ истозначних и блискозначних именица које означавају пчелиња друштва намијењена за размножавање и она која су се ројила, у нашим народним говорима је много дужи: *џресед*, *џросјед*, *џресадица*, *џрезимак*, *џриџлоџка*; *сџарац*, *сџарка*, *сџара*, *сџара чела*, *сџаро друштво*, *сџара кошница*, *маџорка*, *баба*, *оџац*, *џед*, *мајка*, *маџица*... У савременом пчеларству, кад се пчелиња друштва више не убијају и кад је њихово природно ројење сведено на незнатну мјеру, разликовање друштва које је дало рој од оног које је настало ројењем у истој години изгубило је ранији значај па и њихови народни називи веома брзо падају у заборав.

Од наведених примјера, наслијеђених из прасловенског језика или насталих на нашем језичком подручју од изворне словенске лексике, једино се *анача/ањача* издваја својим тамним поријеклом. Тај назив је утолико више загонетан што је пчеларска народна лексика, вјероватно, најизворнија од свих професионалних лексика у српском језику. Наши далеки преци донијели су из своје прапостојбине богат фонд ријечи којима су означавали разне реалије и радње које се односе на гајење пчела. Сусједни народи, нарочито они номадског поријекла, који се због сталног кретања нису могли бавити пчеларством, посудили су из наше пчеларске лексике велики број назива, док је обраћан смјер био занемарљив.

У Етимолошком речнику наведен је мањи број расположивих потврда загонетног назива *анача* у Босни и *ањача* у војвођанским српским говорима. Уз цитат из Речника српскохрватског књижевног и народног језика Српске академије наука и уметности, у коме је препозната турска ријеч *ана* 'мајка', ту је наведен и мађарски еквивалент *ануа* у варијанти *ањача*. Изнесено је и мишљење да је помоћу нашег суфикса *-ача* и ове мађарске ријечи изведен тај пчеларски назив.

Прије тридесетак година, док сам радио на рјечнику пчеларске лексике (рукопис нестао 1994. г. у Сарајеву) заинтригирала ме та ријеч непрозирне унутрашње структуре у иначе провидној нашој пчеларској терминологији. Сакупио сам, већином из старијих пчеларских и етнографских текстова, већи број потврда варијанте *анача* у Босни и Лици, са незнатним трагом и друге варијанте. На једном научном скупу у Београду, прије четврт вијека, навео сам хунгаро-словенску сложеницу којом се у мађарској стручној пчеларској терминологији означава матично пчелиње друштво, а која би могла бити кључ за рјешење нашег проблема — *ануасалад**. Други члан ове сложенице сродан је са нашом именицом *чељад*, али је вјероватно посуђен из словачког или чешког, гдје се сродним називима *čel'ad* и *čeled* означава и пчелиње друштво**.

Послије тога, отворило се питање просторне одвојености: откуд тај хунгаризам у Босни и Лици, а нема га у пограничним подручјима према Мађарској? Његова најновија потврда у војвођанским говорима, и то баш у варијанти *ањача*, упућује на закључак да се његово ширење до Лике вршило уз Војну Крајину и око ње, гдје су и објављени први српски пчеларски написи и приручници. Евентуална потврда спорног назива у том корпусу текстова, вјероватно би бацила више свјетла на преостале дилеме као што је загонетка да ли је до скраћивања поменуте сложенице дошло у мађарским народним говорима или на нашем језичком подручју, гдје се придружила парадигми имена изведених суфиксом *-ача*, што је вјероватније. Такође је најасно да ли варијанта *анача* има упоришта у мађарским дијалектима или се прелаз *њ* у *н* извршио у нашем језику. Мало је вјероватно да је турски језик имао каквог удјела у усвајању тога пчеларског назива у нашим народним говорима.

* V. Kratochvil, St. Urbanová, Osmi jazyčný zemědělský slovník ... I–II. Praha 1970, S 0649; S. Pujić, Porijeklo srpskohrvatske pčelarske leksike. У: Лексикографија и лексикологија, Београд — Нови Сад 1982, 222.

** J. Milla, Včelársky náučný slovník. Bratislava 1971, 24; J. Mudra, Stručný slovníček včelářský. Plzeň 1900, 9.

Примјер етимолошке обраде туђице *анача/ањача* показује да је ауторска екипа прве свеске Етимолошког речника српског језика била на правом трагу да изведе прихватљив закључак о њеном исходишту, као што је то учинила успјешним тумачењем доброг дијела од близу хиљаду одредница, већином посуђених од околних несловенских народа.

Требиње

Саво Пујић